

RAZVOJ I STANJE POLITIČKE ZNANOSTI U HRVATSKOJ: KONTINUITET I DISKONTINUITETI

Slaven Ravlić

*Pravni fakultet,
Sveučilište u Zagrebu*

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: prosinac 2008.

Sažetak U članku se povijest i suvremeno stanje političke znanosti u Hrvatskoj razmatra iz perspektive odnosa i utjecaja vanjskih faktora i unutarnjih aktera. U prvom dijelu analizira se kombinacija vanjskih faktora (ponajprije prirode političko-ideološkog sustava i njegovih promjena) i unutarnjih aktera (osobito dviju vodećih grupacija na Fakultetu političkih nauka – filozofa i pravnika, kao nositelja suprotnih pristupa i koncepcija) koja je odredila formativno razdoblje razvoja politologije. U drugom dijelu članka razmatraju se dva diskontinuiteta u razvoju politologije (prvi je nastao sa slomom reformskog pokreta 1971/1972. i njime se prekida formativno razdoblje i počinje doba reideologizacije i marginalizacije discipline i studija, a drugi je nastao sa slomom socijalizma i jugoslavenske države 1991/1992. i njime završava razdoblje marksističke politologije i otpočinje razvoj politologije kao samostalne znanosti u pluralističkom okružju) te se pokazuje određeni kontinuitet koji se očitovao u stalnom, iako neujednačenom, procesu osamostaljivanja politologije kao znanosti, u njezinu metodološkome moderniziranju te u postupnoj prevlasti pozitivizma. U trećem dijelu ukazuje se na nastanak politološke ideologije (politologizma) kao obilježja suvremenog stanja politologije te na neke tendencije povezane s tim (marginalizacija političke teorije, tendencija ekskluzivizma i zatvaranja).*

Ključne riječi hrvatska politologija, razvojni diskontinuiteti, pozitivizam, politološka ideologija

Uvod

Politička znanost u Hrvatskoj stekla je znatnu društvenu važnost kao studij i disciplina, a iz nje istodobno dolaze

osporavanja vlastite tradicije te preispitivanja predmetnog područja i odnosa s drugim znanostima. To se stanje ne može objasniti samo potrebom za mo-

* Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenog projekta "Izgradnja institucija: etika i korupcija" provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH.

dernizacijom ili nastojanjem da se osigura prevlast određenoj koncepciji. Uz to, i sve drugo što treba uzeti u razmatranje, ne može se zanemariti da takvo stanje znatnim dijelom proizlazi iz proturječja dosadašnjega razvoja političke znanosti, njezinih kontinuiteta i diskontinuiteta, “ovisi o prijašnjem putu” (*path dependence*), da se poslužimo sintagmom Douglasa Northa (North, 2003).

Politička znanost u Hrvatskoj nije se razvijala na temelju vlastite tradicije i potreba, nego je “stvorena” osnivanjem Fakulteta političkih nauka iz određenih društvenih i ideološko-političkih potreba, kao svojevrsna “greenfield znanost”. Nastala je bez neke značajnije tradicije i prethodno prikupljenih institucionalnih i drugih resursa (Knežević/Ravlić, 2002: 13-15). Njezinu povijest stoga nije moguće razumjeti i objasniti samo analizom unutarnjih odnosa i aktera. Moraju se uzeti u obzir vanjski faktori, prije svega priroda i učinci političko-ideološkog sustava i sveučilišnog ustroja. To je tema prvog dijela rada. U drugom, središnjem dijelu rada razmatraju se diskontinuiteti u razvoju političke znanosti u Hrvatskoj, koji su imali različita ishodišta i prirodu, pa time i utjecaj, te se potom elaboriraju elementi kontinuiteta koji su se iskazivali u neujednačenom procesu osamostaljivanja politologije. U trećem dijelu ukratko se upozorava na nastanak specifične ideologije politološke profesije – politologizma – i na njezine moguće učinke.

1. Vanjski i unutarnji faktori razvoja politologije

Jugoslavenski sustav samoupravnog socijalizma bio je ideološki režim u kojemu je socijalistička ideologija imala regulativni karakter. No ta ideologija nije imala istu prirodu i karakter u doba uspostave socijalističkog režima i u kasni-

jim razdobljima, što je različito djelovalo na mogućnost znanstvenog proučavanja političkih fenomena. Nakon uspostave socijalističkog sustava 1945. proučavanje političkih pojava bilo je podređeno socijalističkoj ideologiji i nije moglo imati znanstveni karakter. To je proizišlo iz obveznog i regulirajućeg karaktera te ideologije. Ona je shvaćena kao sveobuhvatna i istinita koncepcija povijesti i društva, jer se temelji na marksizmu kao jedinoj znanstvenoj spoznaji društvenih fenomena. Marksizam je cjelovit pristup i metoda analize koju samo treba primijeniti na određenom segmentu. Iz toga slijedi nemogućnost autonomne konstitucije društvenih znanosti te razumijevanje tzv. građanskih znanosti kao građanske ideologije. S jedne se strane, prihvaćanjem marksizma, sužava mogućnost uspostave posebnih znanosti o društvu ili se one čine ovisnima o marksističkim polazištima i metodi. S druge pak strane, ako društvene znanosti nisu utemeljene na marksizmu ili ne prihvaćaju historijskomaterijalistički pristup u tumačenju zbilje, one se pokazuju kao ideološko stajalište građanskog društva i njihova je znanstvenost zapravo ideološko izvrtanje ili prikrivanje stvarnog društvenog stanja i procesa. Nakon sukoba jugoslavenskog vodstva sa Staljinom i sovjetskim vodstvom vladajuća je ideologija 1950-ih prošla određenu transformaciju koja je ublažila njezin represivni karakter i promijenila način ideološke kontrole nad društvom te općenito smanjila stupanj ideološke kontrole nad društvenim znanostima, što je na kraju omogućilo osnivanje Fakulteta političkih nauka i razvoj političke znanosti.¹

¹ U kratkom pregledu razvoja političke znanosti u deset zemalja srednje i istočne Europe, nastalom na temelju nacionalnih izvještaja o

Socijalistička ideologija ostala je obvezujuća, ali ne toliko regulirajuća i mobilizirajuća, manje “opsjednuta budućnošću”, a više “konkretnim utopijama”. Kako se marksizam kao njezin temelj smatrao jednim znanstvenim pristupom, postojanje razlika u njegovoj interpretaciji potkopavalo je koherentnost i uvjerljivost ideologije. Uvođenje samoupravljanja – tumačeno kao proces odumiranja države i uspostave izravne vlasti radnih ljudi – potaknulo je neujednačen proces liberalizacije, oslobađanja institucija društva od čvrste partijsko-državne kontrole te povećanja njihove relativne autonomije i društvene važnosti. Otvaranje prema svijetu omogućilo je slobodniju cirkulaciju ideja, a službenu ideologiju suočilo sa strukturom ideološki pluralnog svijeta.

Takvi su procesi utjecali na spoznaju vladajuće elite o zastarjelosti sustava obrazovanja elitnih kadrova, o potrebi za razvojem političkih i društvenih znanosti² te osnivanjem visokih škola za političke nauke. Kad su takve škole 1960-

-1961. osnovane u Beogradu, Ljubljani i Sarajevu, one su nastavile obrazovati političku elitu, ali na moderniji način, s drukčijim tipom znanja.³ I Fakultet političkih nauka, osnovan u Zagrebu 1962. kao prva sveučilišna ustanova tog tipa, bio je od početka u proturječnu položaju. Nije bio nastavak dotadašnjih partijskih škola, ali ih je bar dijelom trebao nadomjestiti omogućujući političkoj eliti stjecanje znanja koja nisu imali. Prema odluci Sabora NRH, Fakultet je trebao “obrazovati stručnjake” i “osposobljavati za naučno istraživanje”, ali i “organizirati i provoditi nastavu za usavršavanje postojećih kadrova” (vidi: Pažanin, 1972: 285-286). Otud osnovno proturječje: Fakultet i politologija trebali su biti i politički servis i autonomna sveučilišna ustanova i disciplina. Nerkez Smailagić to je proturječje 1964. objasnio teškoćama prijelaza s ideološke tradicije u političkom studiju na moderni znanstveni politološki studij, za što ne postoje sve pretpostavke. Zato su, po njegovu mišljenju, osnivački dokumenti i nastavni plan izraz kompromisa između ideološkog koncepta i moderne znanstvene orijentacije (Smailagić, 1964: 118).

Drugi vanjski čimbenik bio je ustroj sveučilišta unutar kojeg se politologija institucionalno razvijala. Taj se ustroj održavao kao rezultat trajne i sustavno poticane ovisnosti Zagrebačkog sveučili-

stanju discipline, Hans-Dieter Klingemann razlikuje tri skupine zemalja prema rigidnosti komunističkog sustava, odnosno prema stupnju ideološke kontrole kao uvjetu za razvoj moderne političke znanosti: prvo, zemlje s visokim stupnjem ideološke kontrole – Estonija, Latvija i Litva te Čehoslovačka, Bugarska i Rumunjska; drugo, zemlje s umjerenim stupnjem kontrole – Mađarska i Poljska; te, treće, zemlje s niskim stupnjem kontrole – Slovenija (Klingemann, 2002: 2-3). Usp. analitičan nacionalni izvještaj za Sloveniju, koji je napisala Danica Fink-Hafner (Fink-Hafner, 2002: 1-28).

² Program SKJ usvojen na njegovu 7. kongresu 1958. zauzimao se za “napredak društvenih i političkih nauka”, jer su “razvijene društvene i političke nauke... snažan faktor progresivnog društvenog razvitka i razvitka društve-

nog bića čovjekovog” (*Program Saveza komunista Jugoslavije*, 1958: 225).

³ Sve su te visoke škole kasnije prerasle u fakultete političkih znanosti (fakulteti u Beogradu i Sarajevu) ili u studije političkih znanosti unutar širih fakulteta (npr. Fakultet za političke znanosti, sociologiju i novinarstvo, odnosno danas Fakultet za društvene znanosti u Ljubljani). Fakultet političkih nauka u Beogradu počeo je s radom 1968.

lišta o političkoj vlasti. Zato Sveučilište u bitnom smislu nije bilo samostalan organizam, nego zbir autonomnih jedinica. Novi fakulteti nisu nastali i razvijali se iz sveučilišnih potreba i poticaja, nego zbog vanjskih zahtjeva, što se osobito odnosilo na sastavnice prema kojima je ideološki nadzor bio naglašeniji. Takav je sveučilišni ustroj Fakultetu osiguravao relativnu autonomiju, čak i u doba izravnih pritisaka na njega. No nepovoljno je utjecao na profil Fakulteta, na njegove nastavnike i studente. Novi fakultet trebao je sve sam razvijati, a ne samo ono što bi prema logici integriranog sveučilišta bilo potrebno. Još važnije, FPN je morao odmah uspostaviti cijelu svoju strukturu, a ne je razvijati postupno prema osvještavanju vlastitih potreba i mogućnosti. To je značilo uspostaviti kolegije koje se tada na temelju oskudnih znanja i ideoloških ograničenja moglo ili moralo uspostaviti. Jednom uspostavljena, takva se struktura teško mogla mijenjati, jer se više nije radilo samo o idejama i koncepcijama, nego o interesima onih koji su na Fakultetu radili.

Vanjski su faktori stvarali određeni institucionalni i ideološki kontekst unutar kojeg su djelovali različiti akteri zastupajući određene interese i koncepcije, koje su imale različite učinke na razvoj institucije i znanosti. "Tvorc" Fakulteta i institucionalne politologije bili su pravni-političari (prije svih Vladimir Bakarić i Leon Geršković).⁴ Međutim ključni utjecaj na profil Fakulteta imali su filo-

zofi.⁵ Njima su, kao druga značajna skupina, konkurirali pravnici.⁶ Druge skupine nisu imale znatnijeg utjecaja.⁷

Ta je kombinacija FPN očuvala od izravne političke "uslužnosti" (jer je politologija bila poglavito određena kao kritičko-teorijska znanost, te stoga ne-

⁵ To je posljedica odnosa između filozofije i drugih disciplina, što ih je nametao ideološki povlašten status marksizma, a na FPN-u su kolegiji u kojima se izlagao marksizam "pripadali" filozofiji. Osim toga to je posljedica tadašnjeg položaja i značenja hrvatske filozofije (koje je nadilazilo granice Jugoslavije), ali i samih filozofa koji su djelovali na Fakultetu. Na FPN-u su predavale iznimne filozofske ličnosti, primjerice Danilo Pejović kao vanjski predavač te Vanja Sutlić kao zaposlenik Fakulteta, koje su imale velik autoritet u kulturnom životu te su ostvarile znatan utjecaj na kolege i studente. Uz njih filozofi po obrazovanju bili su i Ivan Babić, Ante Fiamengo, Ante Pažanin, Davor Rodin, Ivan Prpić, Zvonko Posavec, Branka Brujić i Boris Hudoletnjak. Od 1962. do 2004. filozofi su najčešće bili dekani Fakulteta (šestorica njih bili su dekani deset puta ili ukupno devetnaest godina).

⁶ Pravicima su uglavnom "pripale" politološke discipline. U formativnom razdoblju najznačajniju su ulogu imali Leon Geršković i Nerkez Smailagić, a od honorarnih nastavnika osobito Dan Gjanković, Eugen Pusić i Vladimir Ibler. Osim njih pravnici po obrazovanju bili su i Branko Caratan, Jovan Mirić, Radovan Vukadinović, Inge Perko, Štefica Deren i Dušan Bilandžić te Vlatko Mileta i Zvonimir Baletić.

⁷ Na primjer, prema broju kolegija u prvom nastavnom planu, nakon politoloških kolegija najviše je bilo ekonomskih, ali to se ubrzo promijenilo, a nakon brzog odlaska Adolfa Dragičevića (drugog dekana Fakulteta) utjecaj ekonomista nije bio osobito značajan, što se vidi iz rasprava koje su se vodile na Fakultetu.

⁴ U doba osnivanja FPN-a prvi je bio neprikosnoveni šef partije u Hrvatskoj, a drugi državni podsekretar u saveznoj vladi, potom prvi predsjednik Savjeta Fakulteta, predsjednik Komisije koja je izradila prvi nastavni plan, prvi dekan i prvi glavni urednik *Političke misli*.

podesna za izravnu instrumentalizaciju) i omogućila je razvoj nekih politoloških disciplina (političke teorije i povijesti političkih ideja te političkog sistema i međunarodnih odnosa), ali je otežala razvoj politologije kao samostalne znanosti s vlastitim predmetom i disciplinama, jer su se uže politološke discipline “gubile” u mnoštvu nepolitoloških disciplina koje su prevladavale u strukturi studija. Bitna je značajka te konstelacije bilo uspostavljanje teorijsko-metodološke podvojenosti između pravno-pozitivističkog i filozofsko-kritičkog pristupa, s različitim stajalištima o statusu i ulozi politologije, ali i različitim rezultatima u politološkoj djelatnosti. Razvila su se dva suprotstavljena nastojanja: prvo, da se uspostavi zajednički temeljni politološki korpus oko kojeg bi se razvijale druge politološke discipline, i drugo, da se područje politologije odredi tako da se očuva ili proširi prostor posebnih disciplina (filozofije, ekonomije, sociologije). Otada su politologija i politolozi ostali podijeljeni na zagovornike politologije kao posebne znanosti (što je najuvjerljivije obrazlagao N. Smailagić) i na zagovornike politologije kao kombinacije raznih posebnih znanstvenih pristupa fenomenu politike, koja zbog prirode svoga predmeta (artikulacija cjeline zajedničkog života) ne može biti posebna znanost. Pritom su se pravnici uglavnom brzo integrirali u novu “znanost”, te su postali nositelji njezina samostalnog razvoja, dok su filozofi, zagovarajući pluralni model političkih znanosti, uglavnom zadržali svoj izvorni strukovni identitet, a to su slijedili i drugi.

Prevlast filozofije donijela je svijest o potrebi za teorijskim utemeljenjem i utjecala na otvorenu strukturu i filozofsko-kritičku orijentaciju discipline te na utemeljenje politoloških disciplina na

filozofsko-marksističkoj osnovi. Uz filozofske kolegije na toj su osnovi oblikovane ključne politološke teorijske discipline, koje se razvijaju u formativnoj fazi – politička teorija i povijest političkih doktrina – ali i kolegiji u kojima se izlažu politološki pojmovi i teorije. Filozofski pristup i tip analize obilježio je najzanimljivije studije s područja političke teorije, knjigu Ivana Babića o političkoj teoriji instrumentalizma i povijest političkih doktrina Nerkeza Smailagića, inače po obrazovanju pravnika. Politologija je bila zaštićena od izravne ideologizacije i pozitivističkog normativizma koji je zahvatio ekonomiju i pravo, no došlo je do prevlasti teoretizacije nad analizom i istraživanjem te do shvaćanja političke znanosti kao političke teorije, kao “cjelovite teorije politike u suvremenom društvu” (Smailagić, 1965: 42).

2. Diskontinuiteti i kontinuitet u razvoju politologije

2.1. O dva diskontinuiteta

Razvoj politologije u Hrvatskoj od 1962. do danas prošao je kroz tri faze,⁸ pri čemu je završetak prve i druge faze bio određen diskontinuitetima izazvanima slomom reformskog pokreta 1971/1972. te slomom socijalizma i jugoslavenske države 1991/1992.

Prvi diskontinuitet nastaje sa slomom reformskog pokreta u Hrvatskoj 1971/1972. Njime se prekida formativno

⁸ O tome više u knjizi *Hrvatska politologija 1962.-2002.*, u kojoj se izdvajaju tri posebna razdoblja u razvoju politologije, označena dominantnim procesom u svakome od njih: 1. formativno razdoblje, 2. razdoblje razvoja empirijske politologije, te 3. razdoblje rekonstitucije i afirmacije politologije kao znanosti i struke (Knežević/Ravlić, 2002, osobito str. 13 i 40).

razdoblje hrvatske politologije na njegovu vrhuncu. U uvjetima veće intelektualno-političke slobode, otvaranja rasprava o nizu tema i pojave raznih kulturno-političkih inicijativa i aktera, koji su reformskom pokretu i hrvatskom proljeću davali određena pluralistička obilježja, u samo dvije godine, 1970-1971, politička znanost u Hrvatskoj doživjela je takav uzlet kakav nije imala nijedna druga društvena i humanistička znanost. U to se doba na Fakultetu odvija značajna aktivnost. Organiziraju se veliki znanstveni skupovi, od kojih su najznačajniji međunarodni skup "Lenjin i suvremenost" (svibanj 1970) i "Ujedinjeni narodi u suvremenom svijetu" (travanj 1971). Pokrenuta je Biblioteka Politička misao (1970), u kojoj je kao prva knjiga izišao dvosveščani zbornik *Lenjin izvan mitova*, koji je sadržavao radove sa spomenutog međunarodnog skupa. Utemeljen je dvogodišnji studij novinarstva (1971). Osnovan je Institut za političke znanosti (1971). U te dvije godine objavljen je niz važnih politoloških radova, knjiga i zbornika, kao što su Smailagićevi radovi o nacionalnom pitanju, federalizmu i demokraciji, Mirićev poznati rad o interesnim grupama (1971, kao dio njegova doktorata iz 1971, objavljenog 1973. kao knjiga *Interesne grupe i politička moć*), Babićeva knjiga *Politička teorija instrumentalizma* (1971), Vukadinovićeve knjige *Odnosi među evropskim socijalističkim državama: SEV i Varšavski ugovor* (1970) i *Sila i interesi: vanjska politika SAD* (1972). Napokon, kao vrhunac oblikovanja discipline u izdavačkom poduzeću "Naprijed" na inicijativu N. Smailagića pokrenuta je "Hrestomatija političke znanosti" (uređivali su je zajedno s njim L. Geršković i E. Pusić), u okviru koje je 1970/1971. objavljeno šest knjiga u sedam svezaka, koje su, prema stajali-

štu urednika, obuhvatile tada najvažnije politološke discipline: uvod u politiku znanost, metode istraživanja, povijest političkih doktrina, znanost o upravljanju, državu i demokratski politički sistem, političke stranke te međunarodne odnose.⁹ Iz sadržaja svezaka hrestomatije evidentno je da je politička znanost u Hrvatskoj tada recipirala ključne ideje recentnih djela vodećih svjetskih politologa – *Ustavna vladavina i demokracija* C. Friedricha, *Civilna kultura* G. Almonda i S. Verbe, *Politički sustav* D. Eastona, *Metode političke znanosti* M. Duvergera te djela drugih vodećih politologa (Prélota, Burdeaua, Wiatra, Lipseta). Vodeći hrvatski politolozi aktivno su angažirani u reformskom pokretu. Nastupaju na javnim tribinama, sudjeluju na skupovima, govore na radiju, pišu članke u novinama i revijama. Ističu se Nerkez Smailagić uvodnicima o ustavnim promjenama u *Hrvatskom tjedniku* i Ivan Babić političkim komentarima u *Hrvatskom sveučilištu*. Taj je tok zaustavljen nakon političkog obračuna J. Broza Tita s hrvatskim reformskim vodstvom u Karađorđevu u prosincu 1971. Potkraj studenoga 1971. izlazi knjiga govora i članaka Mike Tripala *S poprišta*, s predgovorom Nerkeza Smailagića, koja će desetak dana kasnije, nakon Karađorđeva, biti povučena iz knjižara. Sudbinu knjige pratit će i njezin autor i pisac predgovora te mnogi drugi. U Hrvatskoj 1972. počinje raz-

⁹ U okviru "Hrestomatije političke znanosti" objavljene su knjige: Adolf Bibić i Pavao Novosel, *Politička znanost: predmet; suština; metode* (1970), Nerkez Smailagić, *Historija političkih doktrina, I-II* (1970), Veljko Mratović, *Problemi suvremene države* (1971), Eugen Pusić, *Problemi upravljanja* (1971), Stjepan Pulišelić, *Političke stranke kao faktor suvremenog političkog sistema* (1971) i Vladimir Ibler, *Međunarodni odnosi* (1971).

doblje političke represije, potom ustavno-političke rekonstrukcije i sustavne reideologizacije s koncepcijom integralnog samoupravljanja, kojom se dokidaju elementi političke slobode. Na FPN-u 1972/1973. nastaje atmosfera ideoloških istraga, neki su profesori uklonjeni iz nastave ili drukčije onemogućeni, među njima i N. Smailagić.¹⁰ Ideologizacija jača uvođenjem ideoloških kolegija (marksizam, teorija i praksa samoupravnog socijalizma) i osnutkom studija obrane i zaštite.¹¹ Nastaje prijelom u razvoju političke teorije, počinje razdoblje marksističkog preutemeljenja posredstvom Marxovih temeljnih političko-ekonomskih kategorija, napose svojevrsne ontoteologije rada. Rezultat svega bila je krajnja ideologizacija i marginalizacija politologije te znatno veća heterogenost politološkog studija. U uvjetima ideologizacije i instrumentalizacije studija i discipline, potkraj 1970-ih i početkom 1980-ih, započeo je razvoj empirijske politologije, koji je u početku imao sva obilježja tadašnjih kretanja.¹²

¹⁰ Zvonimir Baletić uklonjen je s Fakulteta i "smješten" u Ekonomski institut Zagreb, Nerek Smailagić isključen je iz nastave i premješten u fakultetsku dokumentaciju, Ivan Babić isključen je iz SK i izopćen iz javnog života, a ubrzo je tragično stradao. Mnogi su nastavnici partijski kažnjeni. Posebno je bio velik gubitak Smailagića i Babića, dvojice ključnih nositelja politološkog profiliranja Fakulteta i discipline.

¹¹ No od polovine 1980-ih studij obrane postupno je gubio svoj izvorni ideologijski karakter, pa je u vrijeme kad je ukinut (1992) već zapravo bio pretvoren u moderni studij nacionalne sigurnosti.

¹² Začetak je 1978, kad počinje sustavno istraživanje delegatskih izbora i delegatskog sustava, a ključni zamah od polovice 1980-ih, kad se u političku znanost uvode moderne empi-

Drugi diskontinuitet nastaje sa slo-
mom socijalizma i jugoslavenske države 1991/1992, kojim završava razdoblje marksističke politologije. No dinamika procesa što je vodila do diskontinuiteta te njegove granice bile su znatno šire i složenije. Smrt Josipa Broza Tita, izbijanje krize i borbe unutar političke elite u 1980-ima utjecali su na rast kritičnosti u društvu, dinamizirali su politički život i potaknuli otvaranje dotad zabranjenih tema. Tragajući za izlazom iz ekonomske krize, Jugoslavija se otvaranjem srpskog pitanja (iniciranog raspravom o "nepostojećem" tzv. Memorandumu SANU) našla usred političke krize, koja se zaostрила s kosovskom krizom i usponom Slobodana Miloševića, s kojim srpsko osporavanje ustavnog modela federacije prerasta u masovni politički pokret za njegovo rušenje. U Hrvatskoj 1987. reformistički dio vodstva otvara proces ideološke modernizacije SKH (tzv. ideološki plenum), ali njegove intencije isprva ostaju zarobljene u složenim unutarnjim birokratskim manevriranjima i više prikrivenim nego otvorenim borbama socijaldemokratskih reformista i komunističkih konzervativaca. Ipak, otvoren je politički prostor novim inicijativama. U hrvatskoj stručnoj javnosti počinje rasprava o civilnom društvu, legitimnosti vlasti i višestranačkom sustavu. U tim su inicijativama i raspravama znatnu ulo-

rijske metodologije i nove istraživačko-analitičke metode i tehnike. Bolji uvid u napredak empirijske politologije do kraja 1980-ih dala bi kritička analiza objavljenih istraživačkih radova u tom razdoblju – od istraživanja delegatskog sustava s kraja 1970-ih do jednog od najzanimljivijih istraživačkih radova, knjige Ivana Grdešića, Mirjane Kasapović i Ivana Šibera, *Interesi i ideje u SKJ* (objavljena 1989), koja otkriva interesno-idejnu složenost vladajuće partije uoči njezina raspada.

gu imali i neki nastavnici FPN-a.¹³ To je dijelom rezultat istraživačke, teorijske i analitičke modernizacije politologije, u kojoj se od polovice 1980-ih uvođe novi teorijski koncepti, otvaraju nova područja istraživanja, a začinje se i moderna analiza političkog sustava, javnih politika, političkih procesa i ponašanja.¹⁴ U politologiji se odvija proces ideološkijske neutralizacije i teorijsko-metodološkijske pluralizacije prihvatanjem načelno jednakog statusa različitih teorijsko-metodološkijskih orijentacija i pri-

stupa. Afirmira se načelo pluralizma te napušta monističko marksističko shvaćanje. To je doba velikog uspona politologije, usporedivo samo s razdobljem kraja 1960-ih i početka 1970-ih. U širem smislu politologija se vratila onom toku koji je nasilno prekinut 1972. Taj se proces nastavlja u 1990-ima.¹⁵ Do kraja 1990-ih proces modernizacije politologije uglavnom je dovršen, a njegovo se dovršenje može povezati s uvođenjem poslijediplomskog studija komparativne politike, čime je ta važna politološka disciplina dobila svoj puni status. Pritom se taj proces 1990-ih odvijao u nepovoljnim prilikama nametanja ideološke hegemonije HDZ-a. Početkom 1990-ih iz HDZ-a i iz medija pod njegovom kontrolom, a u tome su sudjelovali i neki članovi akademske zajednice drukčije političke (stranačke) orijentacije, dolazila su sumnjičenja i optužbe FPZ-a da je "tvrđava starog režima", a politologije da je znanost prožeta komunizmom i marksizmom.

2.2. O kontinuitetu ili o politološkom pozitivizmu

U dosadašnjem razvoju politologije pokazuje se kontinuitet stalnog, iako neujednačenog, procesa osamostaljenja politologije kao znanosti i slabljenja pristupa koji je politologiju shvaćao kao interdisciplinarno područje te jačanja i postupne prevlasti pozitivizma. Obje dimenzije tog procesa usko su povezane.

¹³ Jedan od ključnih sudionika i moderatora rasprave o civilnom društvu i pluralizmu u drugoj polovini 1980-ih bio je Ivan Prpić, koji je raspravu upućivao na liberalno-demokratsku konstituciju zajednice. Prpić je pokazivao da samoupravna konstitucija zajednice, nastojeći izgraditi zajednicu izravno iz sfere rada, bez političkog posredovanja, ne može bez arbitrarnog i proizvoljnog djelovanja izvanjskog subjekta ("subjektivnog faktora"), te da zato ima nedemokratske konsekvence. Potičući obnovu interesa za klasičnu liberalno-demokratsku tradiciju (npr. na njegov je poticaj još 1978. u časopisu *Naše teme* objavljen prijevod Millova eseja *O slobodi*, kojem je napisao predgovor), on je početkom 1980-ih zastupao ideju društva kao tržištem posredovanog procesa koji zahtijeva primjerenu političko-državnu organizaciju, čime je u tadašnji politički diskurs uvodio liberalno-demokratske ideje i pojmove. S tog je stajališta upozoravao da politologija kao znanost u socijalističkom tipu sustava nema svoga predmeta i da ne može imati znanstveni karakter (Prpić, 1988).

¹⁴ Došlo je do preispitivanja tradicionalnog marksističkog pojmovnog aparata, kritičkog preuzimanja koncepata europske i američke socijalne znanosti, teorijskih modela i pojmova sistemske analize te do uvođenja *policy*-analize, čime je politologija istodobno istraživački, teorijski i analitički modernizirana (Knežević/Ravlić, 2002: 30).

¹⁵ Iz mnoštva kvalitetnih politoloških djela izdvajaju se knjiga Zvonka Lerotića *Jugoslaven-ska politička klasa i federalizam* (1989) i knjiga Ivana Grdešića, Mirjane Kasapović, Ivana Šibera i Nenada Zakoška *Hrvatska u izborima '90* (1991), a iz 1990-ih dvije važne knjige Mirjane Kasapović, *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske* (1993) i osobito *Demokratska tranzicija i političke stranke* (1996).

Težnja za osamostaljenjem prepoznatljiva je od osnivanja FPZ-a kao nastojanje za izdvajanjem politologije iz korpusa drugih socijalnih znanosti, za određivanjem njezina posebnog predmetnog područja, razvijanjem specifične metodologije i temeljnih disciplina, te za većim profiliranjem i društvenim priznanjem politološke profesije. Ta je težnja, nakon uzleta potkraj 1960-ih, potom retrogresije 1970-ih, od sredine 1980-ih ponovno dobila jači zamah. Kako je Fakultet političkih znanosti imao središnji institucionalni položaj i dominantnu ulogu u razvoju politologije, ono što se zbivalo na njemu imalo je odlučujuću važnost. Mogu se izdvojiti barem tri tijesno povezana toka: prvi se sastojao u stalnom povećanju broja obrazovanih politologa u nastavnom procesu i u promjeni strukture nastavnog osoblja;¹⁶ drugi se očitovalao u oblikovanju središnjih politoloških disciplina (političke teorije, međunarodnih političkih odnosa, komparativnih političkih sustava, političkog sustava) i u njihovu preoblikovanju od pretežno

pravno (ili filozofski) zasnovanih disciplina u politološke discipline, u povećanju broja kolegija iz uže politološkog korpusa i u povećanju važnosti toga korpusa u politološkom obrazovanju i strukovnom identitetu politologa; treći se izražavao u postupnom preoblikovanju dotad nepolitoloških disciplina i kolegija (političke ekonomije, političke sociologije, znanosti o upravljanju) u politološke, promjenom pristupa i perspektive, načina izvođenja i sadržaja kolegija.¹⁷

Taj se proces odvijao usporedo s modernizacijom politologije. Praćen je prevlašću pozitivizma, koji se javlja u dva osnovna oblika: pravno-pozitivističke deskripcije i empirijsko-pozitivističke analize i istraživanja, a zajedničko im je bilo samo odbacivanje teorijske imaginacije kao apstraktnog teoretiziranja.¹⁸ Prvi je

¹⁶ Taj je proces bio spor i tek je od polovine 1980-ih dobio veći zamah, pa je npr. u petnaest godina, od 1970, kad je izabran prvi asistent koji je završio FPZ (Karlo Blagus), do 1985. bilo zaposleno samo osam diplomiranih politologa kasnijih nastavnika, a u samo dvije godine, 1985-1987, bilo je zaposleno sedam politologa današnjih nastavnika. Inače, prvi docent koji je diplomirao na FPZ-u bio je izabran 1980. (Tomislav Jantol). On je bio i prvi dekan iz redova diplomiranih politologa (1992-1996). Kako je proces stjecanja doktorata bio relativno dug, struktura nastavnog osoblja znatno je izmijenjena tek u drugoj polovini 1990-ih. Do 2002. na Fakultetu je diplomiralo 2739 studenata politologije te još 970 na studiju novinarstva i 2002 studenta na studiju obrane i zaštite (usp. Prpić, 2002; Talović, 2002).

¹⁷ Neke od tih kolegija preuzeli su politolozi te ih preoblikovali u pretežno politološke discipline. No još je važnije što su takve discipline u osnovi kondominijuskog ili hibridnog karaktera, pa se mogu zasnovati različito. Na primjer, u dosadašnjoj raspravi o političkoj sociologiji pokazalo se da se ona može razvijati i kao sociološka i kao politološka disciplina, te da se u tom smislu čak može razlikovati politička sociologija od sociologije politike (Sartori, 1969).

¹⁸ Vodeći je empirijski istraživač Ivan Šiber u članku "Empirijska analiza i politička znanost" iz 1981. uočio ta dva prevladavajuća tipa pozitivizma. Šiber je naime u tri dominantne orijentacije tadašnje politologije uvrstio: 1. teorijsku orijentaciju ("teorijsko-kritičku"), koja je kritička i udaljena od stvarnosti, te dvije pozitivističke orijentacije (tendencije): 2. normativno-apologetsku ("normativni pozitivizam"), koja je normativistička, citatološka i apologetska, i 3. empirijsko-pozitivističku, koja je pozitivistička, vrijednosno neutralna i metodološki "elegantna" (Šiber, 1981: 291-292).

oblik tradicionalni pravno-pozitivistički pristup na kojemu su bile zasnovane "politološke" discipline. Dok je u formativnoj fazi razvoja politologije taj pozitivizam bio obuzdavan dominantno teorijsko-kritičkom orijentacijom discipline, nakon društvenih i ideoloških promjena početkom 1970-ih godina on dobiva silan zamah. Uglavnom se sastojao u prikazu ključnih normativnih dokumenata (Ustav iz 1974, Zakon o udruženom radu i različiti iz njih proizišli zakoni, dokumenti partijskih kongresa i slično) u odnosu na neku djelatnost ili instituciju, te potom u opisu njezina (ne)funkcioniranja. On se duboko ukorijenio u politološkom studiju, te se većina starih i novih politoloških disciplina oblikovala na tome metodološkom obrascu. Većina magistarskih i doktorskih radova od 1976. do 1989. napisana je u okviru takve metodologije. U 1990-ima taj je oblik promijenio izvanjska uporišta i ideološki okvir, ali je u bitnome nastavio istu metodologijsku matricu, koja i danas dominira u nizu disciplina. Drugi su oblik razvili psiholozi (Pavao Novosel, Ivan Šiber), koji su primjenjivali pozitivističku metodologiju u istraživanju ponašanja samoupravnih aktera, te na temelju empirijskih podataka objašnjavali njihove ideje, interese i vrijednosti. Taj se pristup postupno pokazao vrlo produktivnim, jer je bio metodološki inventivan i, još značajnije, jer su se u njega uključili teorijski obučeni mladi politolozi (prije svih Nenad Zakošek i Mirjana Kasapović), koji su mu dali naglašenije politološko usmjerenje i teorijsku utemeljenost. Iz njega su proizišli najbolji politološki radovi od kraja 1980-ih do danas te zahtjevi za jasnijim politološkim profiliranjem Fakulteta i discipline.

Pozitivizam sadrži ideološku dimenziju. Kao i u drugim društvenim znano-

stima i u politologiji ima posebne izvore i oblike izražavanja (Bobbio, 1988; Gunnell, 1993; Katz, 1996). Njegova specifičnost proizlazi iz naravi političkog polja, koje unatoč neoliberalnim i marksističkim utopijama nije izgubilo važnost. Prema njemu se usmjeravaju i druge društvene znanosti. Politološki pozitivizam pruža uvjerenje da je samo politološko bavljenje znanstveno legitimno. Uspon pozitivizma vezan je i za smjer i dinamiku razrješenja konceptijskih razlika unutar discipline. Proizišao je iz promjena vanjskih uvjeta i ishoda unutarnjih konceptijskih razlika te sukoba oko discipline. Prevlad filozofsko-kritičkog pristupa u formativnom razdoblju očuvala je autonomiju Fakulteta i njegov status u akademskoj zajednici, ali je dugoročno ograničavala znanstveno i strukovno profiliranje politologije i politologa. Međutim sve dok je politologija imala otvoren horizont "kao znanost slobode i znanost moći" (Babić, 1969: 112), temeljna opreka koja je djelovala na njezin razvoj, unatoč ošttrini konceptijskih rasprava na Fakultetu, nije se iskazivala na dramatičan način. Štoviše, bila je znatno ublažena na vrhuncu formativnog razdoblja 1970-1971. To pokazuje i činjenica da je upravo 1970/1971. objavljen kapitalni politološki projekt "Hrestomatija političke znanosti", čiji su urednici trojica pravnika, a autori šestorica pravnika i jedan psiholog (P. Novosel). Iz njega se mogla odčitati zajednička usmjerenost prema politološkoj logici razmatranja.¹⁹

¹⁹ Ona je uočljiva i u izboru tekstova u hrestomatijskom dijelu i u izboru tema i problema koji se razmatraju u uvodnim studijama, zatim u načinu obrade tema te izvorima koji se rabe. Primjerice, ustavni pravnik Veljko Mratović u četvrtoj knjizi Hrestomatije, *Problemi suvremene države*, ne samo da bira izvode iz radova Friedricha, Burdeaua, Almonda i Ver-

Istodobno, u djelima dvojice tada politološki najprofiliranijih znanstvenika – Ivana Babića (po obrazovanju filozofa) i Nerkeza Smailagića (po obrazovanju pravnika), iako su bili pod snažnim utjecajem filozofskog pristupa, uočavala se slična politološka usmjerenost. Međutim od polovine 1970-ih, nakon sloma reformskog pokreta i ideologizacije politologije, ta se opreka postupno pretvara u rascijepljenost “političkih znanosti” između rastućeg “sistemskog” pozitivizma i teorijski uglavnom jalovog, ali ideološki moćnog filozofsko-marksističkog teoretizma. Ta je rascijepljenost ugrožavala znanstveni status discipline, njezin profil i afirmaciju.²⁰ Otpor pluralnoj filo-

be, Lipseta i drugih vodećih politologa nego i u svojoj uvodnoj studiji gotovo isključivo navodi vodeće svjetske politologe (pored spomenutih još i Finera, Ecksteina, Sartorija i Dahla, kojeg najviše citira), a cijela je studija otklon od ustavno-pravne analize (Mratović, 1971).

²⁰ Time se barem dijelom može objasniti zašto su neki istaknuti sociolozi i psiholozi, iako integrirani u politološki korpus, pa i utemeljitelji ili nositelji nekih važnih politoloških disciplina, ostali vezani za svoje izvorne znanstvene discipline i struke – npr. psiholozi Pavao Novosel i Ivan Šiber te sociolog Zvonko Lerotić (o njihovom doprinosu političkoj znanosti usp. Knežević/Ravlić, 2002: 22, 27, 28-29, 30-31, 35-36). Istodobno, to što se takvi znanstvenici nisu identificirali s politologijom utjecalo je na njezin status. Suprotno tomu, postupnost u razvoju Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kao institucionalnog središta razvoja sociologije nakon Drugoga svjetskog rata, koji je omogućila drukčija institucionalna struktura, pridonijela je jasnijem profiliranju discipline i oblikovanju identiteta profesije te potpunijoj identifikaciji s novom disciplinom njegovih nastavnika, koji su po svom temeljnom obrazovanju bili psiholozi (Rudi Supek, Josip

zofsko-marksističkoj koncepciji, koja je ograničavala razvoj politologije, uporište je našao u pozitivističkoj težnji da se politologija zasnuje kao stroga empirijska znanost s jasno utvrđenim područjem i disciplinama. Kako je rastao udio politologa među nastavnim osobljem, ta je težnja bila sve snažnija. S krajem marksističke politologije dobila je pun znanstveni legitimitet, a u 2000-ima izrazila se u nastojanju za ograđivanjem politološkog područja i isključivanjem svega “stranog”, što ne “spada” u njega, što sputava i negira politologiju, dakle za oslobođenjem iz kolonijalnog položaja.²¹ To je težnja da se polje političkog zauzme posve znanstveno, da se prikaže znanstvenim predmetom isključivo politologije i politologa, da se pokaže kako su pokušaji drugih disciplina da se njime bave nelegitimni i neznanstveni. Uz to uočava se nastojanje da se i u široj, političkoj javnosti ideološki zauzme, omeđi i obilježi takva pozicija politologije, da se njezin diskurs, istraživanja i analize predstave kao jedini koji se mogu racionalno, znanstveno i ekspertno, nositi s političkim poljem. Tomu pridonosi i situacija svojevrsnog institucionalnog monopola, koja je povezana s činjenicom da

Obradović), filozofi (Ivan Kuvačić, Rade Kalan) ili pravnici (Stipe Šuvar).

²¹ U obrazloženju teme Hrvatskih politoloških razgovora 2008. Tonči Kursar, pozivajući se na zbornik *Izlazak iz množine: stanje hrvatske političke znanosti* (ur. M. Kasapović, 2007), u tipično ideološkom diskursu govori o “prosvjednom pokretu” i “bolonjskoj revoluciji” (“Stanje i povijest političke znanosti u državama bivše Jugoslavije” [pozivno pismo]; dostupno na web-stranici: http://www.fakultet.fpzg.hr/vijesti/html/2008/konferencija_cepse-e_hpr_210308.html), a u *Novom listu* o fazi “politološkog nacionalizma” (*Novi list*, 2. X. 2008, str. 9).

je povijest političke znanosti u Hrvatskoj tijesno povezana s postojanjem samo jedne obrazovne i istraživačke institucije – Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu.²² U toj se konstelaciji politologija kao disciplina i profesija poistovjećuje s Fakultetom.

3. Nastanak politološke ideologije

Iako je uporište osamostaljenja politologije, pozitivizam ne može biti okupljajući element raznih orijentacija niti se njime mogu objasniti iskazane težnje i uvjerenost u njihovu ispravnost. One su indikator da je politologija samostalna disciplina, ali i da politolozi postaju profesija unutar koje se elaboriraju uvjerenja usmjerena na smisao, identitet i koheziju profesije (dakle njezina ideologija).²³

²² Termin "institucionalni monopol" kao važan čimbenik u objašnjenju razvoja politologije rabila je D. Fink-Hafner u već spomenutom prikazu razvoja politologije u Sloveniji (Fink-Hafner, 2002: 4). Nastanak tog monopola povezan je s različitim faktorima, a autorica prepoznaje jedan od njih u političkoj volji da se ima jedna važna (izvorno "politička") škola u svakom centru političke moći. Iako su institucionalna povijest i aktualni položaj politologije u Hrvatskoj i Sloveniji različiti (institucionalno nije jednaka pozicija politologije na Fakultetu političkih znanosti i na Fakultetu društvenih znanosti, a postoje i druge značajne razlike – npr. broj studenata, razvedenost programa studija i dr.), djelovanje institucionalnog monopola je slično, posebno u uvjetima samostalnih država, kad on tek postaje potpun monopol koji ograničava razvoj discipline. Na problem institucionalnoga monopola upozorila je i Mirjana Kasapović, koja je iz komparativne perspektive elaborirala potrebu institucionalnog razvoja hrvatske politologije (Kasapović, 2007: 75-76).

²³ Problem politološke ideologije, politologizma, predmet je posebnog rada, pa se ovdje ograničavamo tek na nekoliko naznaka.

Jezgru te ideologije (politologizma) čini ideja o iznimnosti političke znanosti zbog važnosti njezina predmeta, kompetentnosti proučavanja i poučavanja, no iznad svega zbog tijesne povezanosti s demokracijom. Politologija je znanost demokracije, a politolozi učenjaci, eksperti i savjetodavci demokratske politike. Demokracija nije samo predmet politologije, ona je njezin poziv. Ideja ima dugu tradiciju u američkoj politologiji, nakon Drugoga svjetskog rata, s amerikanizacijom discipline, ulazi u politologije zapadnih zemalja, a u 1990-im godinama u politologije tranzicijskih zemalja (usp. Ricci, 1984; Huntington, 1988; Ceaser, 1990; Easton/Gunnell/Stein, 1995; Oren, 2003). Povijest američke politologije istodobno je i povijest njezine ideologije, pri čemu je dominacija neke orijentacije određivala oblik te ideologije.

Uvjerjenje o uskoj povezanosti i uzajamnoj uvjetovanosti demokracije i politologije postalo je toliko prihvaćenom paradigmatom hrvatske politologije da se uzima empirijski očiglednom i ne zahtijeva posebnu eksplikaciju i objašnjenje. Kad se i spominje ili detaljnije navodi, to je samo zato da bi se na temelju njezine neprijepornosti mogla dalje graditi argumentacija. Ta se ideološka paradigma prelama kroz različite prigodne programske tekstove, u kojima se drži nečim očitim i samorazumljivim, što ne zahtijeva posebno obrazloženje.²⁴ No ideja o uskoj povezanosti političke znanosti i demokracije nije tek implicitna paradigma hrvatske politologije koja se pojavljuje samo u izravnim ideološkim

²⁴ Usp. poziv na Hrvatske politološke razgovore 2005. "Petnaest godina hrvatske demokracije", točka 3. "Demokratski poredak i dostignuća političke znanosti" (dostupno na web-stranici: <http://www.politologija.hr/hpr.php?id=4>).

formama. Ona se ponekad izlaže u autorskim znanstvenim radovima (usp. Grdešić, 2007: 134).

U hrvatskoj politologiji nema razmatranja politologizma. To je razumljivo bar iz dva razloga. Prvo, u nekoj grupi teško će se kao ideološko razmatrati ono što se drži samorazumljivim, empirijski utvrđenim, a ako se i razmatra, nema veći domašaj.²⁵ Drugo, politologizam je u formativnoj fazi, što ograničava uvid u njegovu narav i dosege. Njegova konsolidacija u potpunu strukovnu ideologiju pretpostavlja uspostavu politologa kao trajne i važne profesionalne grupe s prepoznatljivim identitetom i funkcijama.²⁶

Ipak, već su sad uočljive neke tendencije u hrvatskoj politologiji koje se mogu povezati s njim. Prva je marginalizacija političke teorije, njezino odvajanje od empirijske politologije. Disciplina koja je bitno utjecala na ukupnu "politološku proizvodnju" u Hrvatskoj i iz koje su dolazili poticaji za modernizaciju u formativnom razdoblju i kasnije, osobito od sredine 1980-ih do početka 1990-ih,

na početku 2000-ih više nema tu ulogu. Prvo, ono što se "proizvodi" u njoj nema utjecaja na druge discipline hrvatske politologije, o tome se ne raspravlja, to se ne citira niti se na bilo koji drugi znanstveno prihvaćen način uzima u obzir. Drugo, izravno povezano s tim, postoji jaz između tema kojima se bavi hrvatska politička teorija i tema što bi mogle biti "potrebe" ili "očekivanja" drugih politoloških disciplina, a koje su istodobno u žarištu teorijske rasprave u Europi i u svijetu, kao što je, primjerice, tema države (raspravlja se o nacionalnoj državi, izgradnji države, državnim neuspjesima, novoj regulacijskoj državi, demokratskoj razvojnoj državi), zatim teme građanstva, novog autoritarizma itd. Treće, u političkoj teoriji čak ne postoji ni unutardisciplinarna komunikacija i rasprava o onome što se proizvodi unutar discipline. Zapravo, u svojoj "sjajnoj izoliranosti" politička teorija sve je nerelevantnija. To svakako utječe na opadanje teorijske razine politologije i politološkog obrazovanja. Raste pozitivistička deskripcija i neteorijski empirizam, a s njima površnost i pojmovna konfuzija. Neka su područja sve zapuštenija, npr. područje međunarodnih odnosa, nekad, uz političku teoriju, okosnica politološke discipline i struke. Zato iz nove perspektive treba ispitati kritična razdoblja hrvatske politologije, posebno dva kreativna razdoblja – ono s kraja 1960-ih i početka 1970-ih te razdoblje na kraju 1980-ih i na početku 1990-ih, u kojima je politička teorija imala bitno drukčiju ulogu.

Druga je tendencija ekskluzivizma i zatvaranja, koja u uvjetima institucionalnog monopola može ograničiti razvoj discipline. Tendencija k ekskluzivizmu izražava se u težnji za potpunim i čvrstim određenjem područja polito-

²⁵ Iako su teoretičari prava pisali o pravnoj ideologiji (usp. Bobbio, 1988), ipak najcjelovitiju analizu legalizma kao pravne ideologije dugujemo politologinji Judith Shklar (1986). Sociolozi su se dosta bavili ideologijama profesija, ali uglavnom ne i vlastitom. Rijetka i dosad najbolja analiza sociološke profesionalne ideologije slavni je članak Charlesa Wrighta Millsa iz 1943. o ideologiji socijalnih patologa, u kojemu analizom udžbenika iz tada ključnog područja sociologije otkriva bitne elemente profesionalnog uvjerenja socijalnih patologa (Mills, 1943). Postoji i suvremeni pokušaj takve analize, iz konzervativno-liberalne perspektive (Kelleher, 2001).

²⁶ Politolozi su sve donedavno bili zanimanje i poluprofesija, a ne profesija (o pojmovima profesija, zanimanje i poluprofesija usp. Šporer, 1990: 15-37).

logije te isključenjem svih kolegija koji ne pripadaju tom području. Pritom se kao nepolitološke mogu prepoznati i one subdiscipline koje, čak i ako nema-ju strogo politološki status, u najmanju ruku spadaju u tzv. kondominijske ili hibridne discipline, a koje se inače u europskoj politologiji redovito uvrštavaju u politološku "jezgru".²⁷ Tendencija k ekskluzivizmu izražava se i u zatvaranju politike regrutiranja asistentskog, a time nastavnčkog osoblja u okvire školovanih politologa.²⁸ Ta tendencija izražava širi odnos prema drugim društvenim znanostima, osobito prema onima koje imaju neku povijesnu i logičku bliskost s politologijom, ali i moguć smjer razvoja političke znanosti.

Zaključak

Hrvatska je politologija u proteklih četrdeset i šest godina prošla put koji je imao uspona i padova, kontinuiteta i diskontinuiteta. Ako je točna rekonstrukcija koju smo izložili u ovom tekstu, a koja se naslanja i na prethodna istraživanja povijesti discipline (Knežević/Ravlić, 2002; Prpić, 2002; Kasapović,

2007), onda bi se taj put mogao izraziti sintagmom: od ideologizirane politologije do politološke ideologije. Politologija se kao disciplina oblikovala u ideološkom sustavu u kojemu je ideološki nadzor bio relativno niskog stupnja, ali je bio trajan i uvijek se mogao povećati i povećavao se. U tom je razdoblju prošla kroz dva diskontinuiteta. Prvi diskontinuitet, nastao 1971/1972, prekinuo je njezin razvoj i krajnje ju ideologizirao i marginalizirao. Drugi diskontinuitet (1991/1992) značio je raskid s monističkom marksističkom paradigmatom i otvorio je mogućnosti njezina oblikovanja kao moderne, potpuno samostalne znanosti i struke u politički i ideološki pluralističkom okružju.

U tom ipak relativno kratkom razdoblju razvoj hrvatske politologije određivale su velike, ponekad nepremostive razlike i sukobi oko određenja discipline i njezine društvene uloge. Što je politologija? Je li ona kritičko-teorijska ili pozitivistička disciplina, samostalna znanost s vlastitom metodologijom i jedinstvenim identitetom ili interdisciplinarno područje s raznim posebnim metodologijama i skupom posebnih disciplinarnih identiteta? Te su razlike određivale koncepcije i praksu profiliranja politološke profesije u smjeru općehumanističkih stručnjaka ili političkih eksperata s prepoznatljivim profilom i definiranim specijalnostima.

Dugotrajno perzistiranje pluralnog modela političkih znanosti te nedostatna profiliranost i nekoherentnost discipline utjecali su na žestinu i obuhvatnost osporavanja tradicije. Kako se prikaz povijesti discipline i Fakulteta uglavnom svodio na prikaz rasprava o pojmu i predmetu političke znanosti te na ocjenu utjecaja pojedinih koncepcija u razvoju discipline, to je dovelo, s jedne

²⁷ U svom prikazu povijesti discipline M. Kasapović (Kasapović, 2007) svrstava sve takve discipline u nepolitološke (npr. politička ekonomija svrstava se u ekonomiju, politička sociologija u sociologiju, politička psihologija u psihologiju, a znanost o upravljanju u pravo), te se iz konteksta cijelog prikaza one očito smatraju ostacima "unutarnje institucionalne kolonizacije" koje treba ukloniti iz politološke nastave.

²⁸ Kad se pogleda struktura asistenata i znanstvenih novaka na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, očit je trend da se oni regrutiraju isključivo s tog fakulteta, čak i ondje gdje bi se logično mogla očekivati nešto šira personalna politika.

strane, do dojma o parohijalnosti hrvatske politologije, a, s druge strane, do zaključka o njezinoj potpunoj neproduktivnosti i jalovosti.

U većem dijelu svoje povijesti, s jačim ili slabijim intenzitetom, politička znanost u Hrvatskoj bila je pretežno ideologiziran skup disciplina u ideološkom sustavu, a politolozi uglavnom nominalna profesija bez identiteta. Danas je to društveno prihvaćena i priznata, institucionalno stabilna i autonomna disciplina, a politolozi su profesija s nastajućim identitetom i zajedničkim uvjerenjima. To je rezultat kontinuiranoga, iako neujednačenoga procesa osamostaljenja politologije kao znanosti i slabljenja pristupa koji je politologiju shvaćao

kao interdisciplinarno područje, a koji je povezan s postupnom prevlašću pozitivizma. No danas kad je politička znanost kao disciplina razriješila svoju temeljnu dilemu i kad je kao disciplina i profesija postavljena na produktivnu osnovu, nisu nestali izvori proturječja i nije došao "kraj povijesti" discipline. Otvaraju se nova konceptijska i razvojna pitanja, umjesto starih nastaju nova proturječja. Jedno od njih povezano je s politologizmom kao profesionalnom ideologijom, osobito s učincima te ideologije u uvjetima održavanja institucionalnog monopola. Može li se i kako takav trend promijeniti? Prvi korak prema promjeni može biti cjelovita kritička refleksija stanja discipline i profesije.

LITERATURA

- Babić, I. (1969), Rasprava o politološkom studiju, *Politička misao*, 6 (1): 110-113.
- Babić, I. (1971), *Politička teorija instrumentalizma*, Fakultet političkih nauka, Zagreb.
- Bibić, A. / Novosel, P. (1970), *Politička znanost: predmet; suština; metode*, Naprijed, Zagreb.
- Bobbio, N. (1988), *Eseji iz teorije prava*, Logos, Split.
- Ceaser, J. W. (1990), *Liberal Democracy and Political Science*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Easton, D. / Gunnell, J. G. / Stein, M. B. (ur.) (1995), *Regime and Discipline: Democracy and the Development of Political Science*, The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Fink-Hafner, D. (2002), Political Science – Slovenia, u: *Knowledge Base Social Sciences in Eastern Europe* (dostupno na web-stranici: <http://www.cee-socialscience.net/archive/politicalscience/slovenia/report1.html>).
- Grdešić, I. / Kasapović, M. / Šiber, I. (1989), *Interesi i ideje u SKJ*, Fakultet političkih nauka, Zagreb.
- Grdešić, I. / Kasapović, M. / Šiber, I. / Zakošek, N. (1991), *Hrvatska u izborima '90*, Naprijed, Zagreb.
- Grdešić, I. (2007), Razvoj političke znanosti i demokratska tranzicija u Hrvatskoj, u: M. Kasapović (ur.), *Izlazak iz množine? Stanje hrvatske političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.

- Gunnell, J. G. (1993), *The Descent of Political Theory: The Genealogy of an American Vocation*, Chicago University Press, Chicago.
- Huntington, S. (1988), One Soul at a Time: Political Science and Political Reform, *American Political Science Review*, 82 (1): 3-10.
- Ibler, V. (1971), *Međunarodni odnosi*, Naprijed, Zagreb.
- Kasapović, M. (1993), *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske*, Alinea, Zagreb.
- Kasapović, M. (1996), *Demokratska tranzicija i političke stranke*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Kasapović, M. (2007), Izlazak iz množine? Kraj unutarnje institucionalne kolonizacije hrvatske političke znanosti?, u: M. Kasapović (ur.), *Izlazak iz množine? Stanje hrvatske političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Katz, A. W. (1996), Positivism and the Separation of Law and Economics, *Michigan Law Review*, 94: 2229-2269.
- Kelleher, M. J. (2001), The Professional Ideology of Social Pathologists Transformed: The New Political Orthodoxy in Sociology, *The American Sociologist*, 32: 70-88.
- Klingemann, H.-D. (2002), Political Science in Central and Eastern Europe: National Development and International Integration, u: *Knowledge Base Social Sciences in Eastern Europe* (dostupno na web-stranici: <http://www.cee-socialscience.net/archive/politicalscience/article1.html>).
- Knežević, R. / Ravlić, S. (2003), *Hrvatska politologija 1962.-2002.*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Lerotić, Z. (1989), *Jugoslavenska politička klasa i federalizam*, Globus, Zagreb.
- Mills, Ch. W. (1943), The Professional Ideology of Social Pathologists, *The American Journal of Sociology*, 49 (2): 165-180.
- Mirić, J. (1971), Nastanak i razvoj teorije o interesnim grupama, *Politička misao*, 8 (3): 279-290.
- Mirić, J. (1973), *Interesne grupe i politička moć*, Centar za aktualni politički studij, Zagreb.
- Mratović, V. (1971), *Problemi suvremene države*, Naprijed, Zagreb.
- North, D. C. (2003), *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*, Masmedia, Zagreb.
- Oren, I. (2003), *Our Enemies and US: America's Rivalries and the Making of Political Science*, Cornell University Press, Ithaca.
- Pažanin, A. (1972), Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu i razvitak političkih znanosti u nas, *Politička misao*, 9 (4): 285-294.
- Program Saveza komunista Jugoslavije* (1958), Kultura, Beograd.
- Prpić, I. (1988), Neke pretpostavke politologije socijalističkih poredaka, *Politička misao*, 25 (1): 35-40.
- Prpić, I. (2002), Fakultet političkih znanosti u Zagrebu i razvoj političkih znanosti u Hrvatskoj 1962-2002, u: S. Tatalović (ur.), *Fakultet političkih znanosti 1962 - 2002*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Pulišelić, S. (1971), *Političke stranke kao faktor suvremenog političkog sustava*, Naprijed, Zagreb.
- Pusić, E. (1971), *Problemi upravljanja*, Naprijed, Zagreb.
- Ricci, D. M. (1984), *The Tragedy of Political Science*, Yale University Press, New Haven.

- Sartori, G. (1969), From the Sociology of Politics to Political Sociology, *Government and Opposition*, 4 (2): 195-214.
- Shklar, J. N. (1986), *Legalism. Law, Morals, and Political Trials*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Smailagić, N. (1964), Problemi nastavnog plana Fakulteta političkih nauka, *Politička misao*, 1 (1): 114-150.
- Smailagić, N. (1965), Epohalna valencija politike i razvitak političke nauke, *Politička misao*, 2 (3): 22-46.
- Smailagić, N. (1970), *Historija političkih doktrina*, I-II, Naprijed, Zagreb.
- Šiber, I. (1981), Empirijska analiza i politička znanost, *Politička misao*, 18 (3): 290-296.
- Šporer, Ž. (1990), *Sociologija profesija*, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb.
- Tatalović, S. (ur.) (2002), *Fakultet političkih znanosti 1962 – 2002*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Vukadinović, R. (1970), *Odnosi među evropskim socijalističkim zemljama: SEV i Varšavski ugovor*, Školska knjiga, Zagreb.
- Vukadinović, R. (1972), *Sila i interesi: vanjska politika SAD*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb.

The Development and Position of Political Science in Croatia: Continuity and Discontinuities

SUMMARY The paper examines the history and contemporary position of political science in Croatia from the perspective of the relationship and influence between external factors and internal actors. The first part analyses the combination of external factors (in the first place, the nature of the political-ideological system and its changes) and internal actors (particularly the two leading groupings at the Faculty of Political Science – the philosophers and jurists, as bearers of opposite approaches and conceptions), which determined the formative period of the development of political science. The second part of the paper examines two discontinuities in the development of political science (the first one emerged with the breakdown of the reformist movement in 1971/72, by which the formative period terminated and the period of reideologisation and marginalisation of the discipline and studies began, and the second one emerged with the collapse of socialism and the Yugoslav state in 1991/92, and with it the period of Marxist political science terminated and the development of political science as an autonomous discipline in a pluralist environment began), and shows a certain continuity which manifested itself in a permanent, if ununiform, process of increasing the independence of political science as an academic discipline and of its methodological modernisation, as well as in the gradual prevalence of positivism. The third part points to the emergence of a political science ideology ("politologism") as a feature of the contemporary position of political science, and to some related tendencies (the marginalisation of political theory, tendency toward exclusivism and closure).

KEYWORDS Croatian political science, developmental discontinuities, positivism, political science ideology